– рекламують цінність своїх ресурсів, послуг і можливостей;
– своєчасно сповіщають про всі істотні зміни в своїй діяльності;
– повідомляють про кризові ситуації, їхні причини і про дії щодо їхнього усунення;
– беруть участь у соціальних, культурних, освітніх проектах, які сприяють залученню різних груп населення до активної діяльності;
– відзначають організації і громадян, що підтримують бібліотеку.

4. Бібліотека бере участь у моніторингах думок, поглядів, переваг, очікувань місцевих жителів, постійно аналізує якість послуг, що надаються нею, їхню відповідність потребам користувачів.

Систематично бібліотека виявляє і враховує претензії на свою адресу, пропозиції і зауваження читачів, інформує їх про результати роботи з незадоволеними запитами, пояснює причини відмов.

5. Бібліотека проводить звіт перед місцевими жителями про свою роботу, особливо підкреслюючи участь конкретних людей в тому або іншому сприянні бібліотеці. Бібліотека щорічно готує звіт про свою діяльність і поширює його серед місцевого населення і місцевої влади.

Погоджено на Президії РОВ УБА 11.12.2007 р.

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 930.22

ПОЛЬ ОТЛЕ І НАУКА ПРО ДОКУМЕНТ

В.В. Бездрабко

У статті розкрито зміст документації в розумінні П. Отле, проаналізовано її значення для еволюції науки про документ у ХХ ст. Висвітлено окремі наукові проекти вченого, пов'язані з документаційною наукою.

Ключові слова: П.Отле, документологія, документація, документ

The content of documentation as P.Otle saw it has been revealed, its significance for the evolution of documentary science in the XX th century has been analysed. The scientists' individual research projects

Історія кожної науки – це складне явище, яке варто розглядати у контексті внутрішніх процесів і зовнішнього побутування. На думку більшості дослідників, найважливішою рисою вивчення документів у XIX ст. було перенесення уваги з інформаційної складової на матеріальну, а згодом – поширення системного підходу до об'єкта дослідження, що автоматично спричинило різноплановий дисциплінарний дискурс. Останній виявився на рівні тематики, методики досліджень, хронологічних і видових уподобань щодо студійованого об'єкта, перших спроб активно видобувати знання, спрямованих на випередження практичних потреб, а не лише тих, що відповідають на їхній запит, оперування новітніми методологічними засадами, вивіреними позитивізмом і націлених на цілісне вивчення документа.

© Бездрабко В.В.

Недосконалість галузей знань, відсутність чіткого розмежування між ними від початку зорієнтували дослідників на комплексне вивчення документальних матеріалів. Тому, наприклад, студії з дипломатики, датовані XIX ст., можуть містити палеографічні, сфрагістичні, філігранологічні та інші органічно "вписані" відгалуження. Спільні об'єкт, методи дослід-ження, історія наукових знань "завбачливо" зумовлювали комплексне вивчення документів, яке зміцнювало процеси диференціації знань і підтримувало їхнє інтегрування на іншому, вищому рівні, успадкованому від конкретизації студій на рівні об'єктно-предметної сфери.

Диференціація синкретичних галузей знань не зняла універсалізації в підходах до вивчення документа, а навпаки, спричинила поширення тлумачення поняття документ у найширшому розумінні. Аналіз наукового вживання поняття у книгознавстві, бібліотекознавстві, історичному джерелознавстві та інших галузях знань, що переживали становлення (наприклад, у працях Ш.-В.Ланглуа, Ш.Сеньобоса, П.Отле), слугують цьому яскравим підтвердженням. Упродовж XIX ст. спостерігаємо автономізацію окремих галузей знань про документ, чітке окреслення їхнього об'єкта і предмета, методики й методології дослідження, супроводжувану активними інвазіями споріднених дисциплін (інтеграція), що зміцнило міждисциплінарні зв'язки, стало головним чинником устремління до єдиної науки про документ.

Особливий корпус дискурсу в науках документально-комунікаційного циклу утво-рився завдяки творчості бельгійського соціолога, юриста, бібліографа П. Отле (1868-1944). Апелюючи до наукової спадщини відомого вченого, багато дослідників охоче заносять його до рангу основоположників документаційної науки (документації), бібліології, документології, документознавства, інформатики та інших дисциплін. Безперечно, сучасні термінологічні дискусії щодо змісту названих понять ускладнюють однозначність твердження і розрізнення їхніх тлумачень, утім, якщо існують подібні припущення, значить, варто шукати безпосередні й опосередковані чинники таких висновків. Та найпоширенішою є думка про заснування ним науки під назвою документація.

У вітчизняній науці погляди засновника документації вперше були проаналізовані Г.М.Швецовою-Водкою [20], а пізніше знайшли репрезентацію в працях С.Г.Кулешова [5, 32-33]. Головна думка відомих учених базувалася на визнанні особливого значення праць П.Отле для розвитку науки про документ. Кількасторінкове представлення результатів творчості П.Отле в першому вітчизняному підручнику з документознавства [8, 11-15] привело до формування стійкого стереотипу про причетність вченого до його заснування. Проте, завважмо, найавторитетніший, на думку Р.С.Гіляревського, дослідник цієї персоналії – У. Бойд Рейворд, визнаючи непересічні організаційні здібності вченого, називає його основоположником документаційної науки чи документації, яку, згідно зі змістовим наповненням, ототожнює з інформатикою [11, 8-9].

Порівняння обсягів документації в попередньому за часом для П. Отле столітті – XVIII, і столітті, на яке припадає початок його наукової діяльності, звичайно, навіть на рівні побутових припущень, буде не на користь першого. Кількісне зростання "одиниць-учасниць" документальної комунікації різних за масштабом і підпорядкуванням загострило питання ефективного забезпечення і належної репрезентації їх у середовищі функціонування. Отлева зосередженість на упорядкуванні інформаційних комунікацій у глобальному масштабі породила безліч цікавих організаційних заходів, серед яких – Міжнародний бібліографічний інститут (1895-1931), трансформований у XX ст. у Міжнародний інститут документації (1931-1938), а згодом – Міжнародну раду (пізніше – федерацію) з інформації і документації (1938-1995); проект Універсального бібліографічного репертуару (іменний (авторський), систематичний); Міжнародне бюро соціологічної бібліографії (1893), а науково-методологічне розгортання ідей М. Дьюї і її практичне втілення в міжнародну систему класифікації творів друку й документальних матеріалів для організації вузькоспеціалізованих і багатогалузевих довідково-інформаційних фондів

– Універсальну десяткову класифікацію (УДК) [18]. Були й інші цікаві, оригінальні (і навіть, деякою мірою, утопічні) проекти, які випередили час. Їхня поява й послідовне обстоювання, на думку окремих дослідників, стали підставою для аргументованого відстоювання передбачень П. Отле, пов'язаних із мультимедійними технологіями, глобальними пошуковими службами, інформаційною супермагістраллю – Інтернетом, віртуальною реальністю. Як справедливо завважив У. Бойд Рейворд, організаційні зусилля в контексті створення транснаціональних інформаційних систем потребували теоретичного осмислення, що й знаходило паралельне відбиття в працях дослідника [14, 17].

Праці П.Отле відзначаються наслідуванням основних ідей позитивізму. Прагнення універсалізувати, уніфікувати, математично прорахувати й вивірити процеси документування, документообігу, документозберігання свідчать про прийняття й освоєння методології О.Конта (1789-1857) і Г.Спенсера (1820-1903), базованої на упевнених завіряннях можливостей вибудувати єдину позитивну, ідеальну науку (соціальну фізику чи соціологію) – "сукупність універсальних і очевидних, безсумнівних і необхідних положень, систематично організованих, виведених залежно від предмета безпосередньо чи опосередковано, і така, що дає внутрішню основу його властивостям, а також законам дії [13, 238]", науково-методичний арсенал якої складуть набутки природничо-технічних наукових знань.

Серед усього наукового добутку П. Отле, спеціально чи опосередковано присвяченого документології, особливо поцінуємо "книгу про книгу" (за визначенням автора) – "Трактат про документацію" (1934), що став своєрідним підсумком роздумів автора щодо змісту науки про документ. За визначенням самого автора, "Трактат про документацію" присвячено "загальному викладу понять, що належать книзі чи документові [13, 187]".

Вивчення праць П.Отле робить цілком очевидним полісемантичне розуміння терміна документація при оперуванні ним. Окрім його тлумачення стосовно наукової дисципліни, трапляється дефініціювання в значенні сукупності документів та функції документування. Обмеження значеннєвого простору поняття документація відбувається через перелік її складових. Документацією виступають: 1) окремі документи, 2) бібліотека як колекція самих документів, 3) бібліографія (описання і класифікація документів), 4) документальні архіви (досьє, матеріали документації), 5) адміністративні архіви, що містять будь-які документи установи, 6) архіви давніх документів (рукописи, у т.ч. юридичні документи громадських організацій, приватні, комерційні документи), 7) документи, відмінні від бібліографічних і графічних (музичний твір, надписи на камені, кіно, фільм, фільмотека, фонограф, диск, дискотека), 8) музейні колекції (експонати, зразки, моделі та ін. тривимірні об'єкти), 9) енциклопедія як діяльність із кодифікації й узгодження інформації. Аналізуючи авторське бачення змісту поняття документація, легко переконуємося в тому, що пропонований перелік охоплює різні за етимологією, природою, змістовим навантаженням категорії – факт і процес. В одній низці маємо об'єкти (види документів) і дії (описання і класифікація), проваджені з ними, що є порушенням звичної формальної логіки. Недосконалість подібної диференціації документації додатково засвідчує складність класифікації носіїв інформації, тобто документів у найширшому розумінні, зокрема виокремлення із усієї розмаїтої ознакової палітри тих із них, що могли би стати об'єднавчими, спільними для типологізування і відмінними для класифікування. На тверде переконання П.Отле, документація не може бути самодостатньою, бо вона набуває цінність і значущість лише тоді, коли є потенційна чи актуальна потреба в її існуванні. Говорячи про умови побутування документації, науковець скеровує думку на важливість досягнення вищого ступеня упорядкування т. зв. "документальних організмів". Такими виступають загальні публічні та спеціальні бібліотеки, бюро або служби документації/інформації, приватні бібліотеки тощо. Розгляд функційного призначення кожної з них постає однією з основних тем багаторічних наукових пошуків дослідника.

Кількісне зростання у XIX ст. обсягів документації супроводжувалося її видовим урізноманітненням. Приміром, 1837 р. починається історія фото-, а 1895 р. – кінодокумента. Новітні способи фіксації інформації, раціональні обґрунтування їхньої перспективності порушили питання про місце і роль із-поміж інших подібних за призначенням об'єктів. Книга, часопис, "адміністративна документація", фотографія, кінострічка, брошура, рукопис, карта, естамп, гравюра, мікрофільм та інші види носіїв інформації були поставлені П. Отле в один документальний ряд. Обстоювана ним доцільність комплексних знань спонукала до розгляду можливостей єдиної науки про документ – документології [13, 196-197].

Фундаментальні праці науковця містять таке розуміння документології: наука, методологія, методи, які розглядають "будь-який документ із найзагальніших і одночасно найрізноманітніших позицій"; "узагальнююча наука, що охоплює систематизовану сукупність фактів і явищ, які належать виробництву, зберіганню, обігу і користуванню текстовими і будь-якими іншими документами"; у майбутньому – самостійна наука, покликана "вивести із полону емпіризму методи і засоби документарно-комунікаційної діяльності"; теоретична, порівняльна наука, що застосовує "достатньо абстрактні методи дослідження, об'єктом якої є всі без винятку текстові і будь-які нетекстові документи [13, 196-197]".

Термінологічні авторські пошуки для означення нової галузі знань про документ ви-явилися в синонімічності пропозицій назвати дисципліну майбутнього, крім документології, ще книго-архіво-музеєзнавством, бібліологією, і, зрештою, документаційною наукою чи документацією. Безперечно, нове дискурсивне утворення (за М. Фуко) призвело до розповсюдження ідей П.Отле та їхнього укорінення серед гуманітарних наук документації. Учений постійно прагне застосовувати ключові поняття соціології, психології, філософії й інших загальних гуманітарних наук до яскраво виражених процесів у сферах масових комунікацій, суспільної організації, економіки. Продуктом активних і тривалих дебатів дослідника з колегами стала спроба теоретично довести реальність і доцільність запропонованих ним наукових проектів.

У цьому ж таки дослідженні документація розглядається як частина бібліологічних наук, яка лише може бути створена в системі знань як наука і технологія [13, 202]. Цеглина-ми системи знань мали стати бібліографія, книгознавство, бібліотечна технологія й економіка бібліотечної справи. Надалі цей перелік буде уточнюватися, та незмінним залишатиметься прагнення представити документацію як вислід розвитку знань, пов'язаних із книгою як основним дослідницьким об'єктом. Їм належало стати фундаментом і каркасом розвитку документації, адаптуючись до потреб узагальнення знань про документ і підтримуючи надбання попередніх століть на теренах згаданих галузей знань і сфер суспільної діяльності. Суттєві ремарки П.Отле щодо належності документації до складу бібліологіч-них наук не дозволяють беззастережно ставити знак рівності між документацією (документаційною наукою) і бібліологією чи документологією.

Слідуючи задуму окреслити межі бібліології, П.Отле апелює до термінологічних роз'яснень лексем biblion, documentum, grapho, liber. Розвинута модернізмом загальна критика традиційного тлумачення будь-якого терміна була підтримана П.Отле і знайшла втілення у промовистих термінологічних роздумах. Попри не завжди етимологічно витримані тлумачення змісту кожного з них, привертає увагу постановка питання про необхідність "творення термінології від кореню Document, більш загального, ніж Livre чи Biblion [13, 205]". На відміну від поширеної у сучасній науці думки про ототожнення П.Отле книги і документа, сам дослідник чітко розумів відмінність між ними, прямо вказуючи на більш широке значення другого з них, адже до того, що "не охопило слово книга, належать: а) власне документи: гравюри, одиниці зберігання архівів, адміністративні документи, диски, фотографії, фільми, діапозитиви; б) зібрання, які складаються із документів: картотеки, зібрання чи бібліотеки періодики, дискотеки, фільмотеки; в) спеці-

альне обладнання: карточки, шафи, шухляди, классери, документи, картотеки, каталоги". Не коментуючи кожну позицію і право-мірність входження їх до отлевого переліку, відмітимо принципово важливе указування на різницю між документом і книгою.

Слід зазначити, що П. Отле вкладав широкий зміст у поняття книга, котре стало збір-ною назвою для, власне, книг, часописів, газет, відбитків, репродукцій, графічних творів, креслень, гравюр, карт, схем, діаграм, фотографій. Утім, усвідомлюючи усталеність поняття в традиційному сприйнятті, дослідник наполягав на активнішому розробленні тієї бібліологічної термінології, яка б починалася з кореню Document (підкреслено – П.О.) [13, 205]. Звідси походить низка однокореневих слів, багато з яких чи не вперше були запропоновані бельгійським науковцем. До-кумент як предмет, що означає знак, носій; документація як дія документування і сукупність документів, а пізніше – наука про документ; документаліст – фахівець із документації; документувати – процедура щодо створення і користування документа; документальний – той, що належить документації; документарій – інститут документації, документотехніка – техніка документації та ін. були запропоновані ученій спільноті для обговорення з метою дійти згоди щодо найважливіших традиційних лексем наукової мови і її неологізмів [13, 205]. Багато з цих термінів виявилися нездатними вписатися в існуючу практику, парадигму знань чи несвоєчасними, для того, щоб бути ними прийнятими й освоєними.

Продовжуючи обстоювати узагальнені тлумачення понять книга і документ, учений кинув доволі сміливий виклик галузям знань про документ, прагматично запропонувавши об'єднати всі "часткові науки в одну загальну науку" – бібліологію чи документологію [13, 196-197]. Усвідомлення безперспективності механічного сполучення галузей знань змусило П.Отле шукати шляхи їхньої інтеграції. Загальні об'єкт вивчення, термінологія, фундаментальні поняття і закони, узагальнені й систематизовані знання, спільні методи ведення досліджень, зв'язки між суміжними чи спорідненими науковими дисциплінами мали, на думку вченого, уможливити утворення бібліології. Заява про те, що ядром творення документології повинні стати риторика, бібліотекознавство, бібліографія, книгодрукування, чітко визначає не лише першочергові інтереси ученого, але й розуміння ним природи загальної науки про документ.

З усвідомлення того факту, що бібліологія має вирости із лона інших галузей знань, із яких одні домінують, а інші є об'єктами домінування – постали розлогі коментарі про її міждисциплінарні зв'язки. Науками, що домінантно визначають зміст бібліології, проголошувалися лінгвістика, технологія, логіка, психологія і соціологія [13, 231]. Ідея взаємодії бібліології з іншими науками у П.Отле аналізується через декларування необхідності для її розвитку симбіотичних утворень, наприклад, бібліологічна лінгвістика чи бібліологічна філологія, бібліологічна соціологія, бібліологічна логіка, бібліологічна психологія чи психологія і діяльність розуму, бібліологічна педагогіка тощо. Представлення змісту кожної з них багате на цікаві спостереження й ідеї, які сприяли утвердженню специфічних галузей знань, створенню таких бінарних позицій, що робить можливим відкриття нових спроможностей вивчення книги (у значенні документа). Як наслідок, автору вдалося порушити надзвичайно актуальні питання семіотичного, психологічного, соціологічного й філософського характеру, пов'язані з вивченням документа. Зробімо декілька зауважень.

По-сучасному, в дусі модерних документної лінгвістики чи лінгвістичних основ документознавства, звучить презентація корисності бібліологічної лінгвістики. На думку П.Отле, її призначення полягає в тому, щоб продемонструвати "проростання мови в знак", водночас показати, як "сама думка (відчуття, почуття, ідея) продовжили зовнішній шлях до цієї мови, як мова знайшла у книзі засіб закріпитися і розвинутися до складних літературних форм, як вона продовжує безупинно розвиватися у все більшій кількості книг [13, 232]". Дослідник упевнений, що фонетичні, морфологічні, психологічні системи мови мають бути

доповнені системою бібліологічною. Задля вагомих результатів мову документа належить вивчати на рівні етимології й генеалогії її одиниць, фонетики, морфології, синтаксису, психології, бібліології. Відчутний акцент ставився на ретроспективному вивченні тексту, що дозволить розкрити історію мови, еволюцію її збагачення й відшліфовування мовних одиниць, специфічні регіональні лексичні особливості тощо. Переведення мовознавчих аспектів вивчення документа у площину загальної (філософської, лінгвістичної) культури його автора пристосовує бібліологічну лінгвістику до тогочасного модерністського контексту, який передбачав, окрім іншого, глибоку соціологізацію науки. Тому автор (тексту документа) як соціальна істота стає у І пол. XX ст. популярною темою книгознавства, бібліотекознавства, джерело-знавства, палеографії та інших галузей знань, що вивчають оперативне й ретроспективне джерело інформації. Документ як утворення суспільства, а суспільство як середовище його функціонування мали стати, на глибоке переконання П.Отле, магістральними напрямами розвитку бібліологічної соціології.

Чільне місце при розгляді міждисциплінарних питань займає взаємодія бібліології з логікою, що утворюють бібліологічну науку чи бібліологічну логіку. Через невизначеність статусу бібліології в системі науки, автор пропонує провести глибокий наукознавчий аналіз поняття наука, закономірностей її розвитку, систематизації й класифікації знань, методики й методології, видів наукових дисциплін, що дозволить визначити місце документології з-поміж собі подібних. Окрім зовнішнього контексту побутування бібліо-логії, П.Отле наголошував на необхідності й важливості аналізу внутрішніх детермінантів еволюції науки, тобто логіки її самої.

Визначальними факторами для розвитку бібліології дослідник називає: а) інтеграційні зв'язки між різними галузями знань, б) поглиблення предметної сфери досліджень, в) математизацію науки, г) послаблення відмінностей між теоретико-фундаментальними і прикладними науками та ін. [13, 240]. Це багато в чому пояснює концепційний підхід ученого до перспективних напрямів розвитку бібліології і похідних від неї галузей знань, утворених шляхом синтезу з іншими науками.

Серед таких згадується бібліопсихологія чи бібліологічна психологія, головне приз-начення якої, на думку П.Отле, мало би полягати у вивченні ментальних відносин автора з читачем, опосередкованих книгою [13, 242]. Дослідження книги через призму "ідей, почуттів і бажань її виробника" наприк. XIX – на поч. XX ст. стали особливо популярними. Заснований П.Отле Міжнародний бібліографічний інститут спільно зі Школою наук виховання (Женева, 1899) 1916 р. започаткували Секцію бібліологічної психології, трансформовану пізніше в Міжнародний інститут бібліологічної психології. Бібліопсихологічна тематика стає важливим напрямом досліджень на комплексному монографічному і локальному рівнях, що яскраво ілюструють фахова періодика і тезауруси наукових видань. Об'єднавши засновкові положення філософії В.Гумбольдта й О.О.Потебні про "слово-збудника", роздуми Р. Семона стосовно розуміння книги як функції мислення читача, І.Тена – чинник типу мислення споживача інформації, а Е.Хеннекіна – імпресійний досвід автора твору, науковець демонструє вектор розгортання бібліологічної психології [13, 246]. Це виявилося у глибоких замисленнях на теми: "які психічні явища мають відношення до створення, обігу, користування і впливу книги?", "що є читання, зчитування, прочитання?" і "як автор і реальна дійсність оприсутнюються в книзі?" Час довів, що зауваження П.Отле щодо бібліологічної психології виявилися досить впливовими модерністськими дослідженнями книги і документа, що відбилося, передусім, у франкомовних студіях. Значення П.Отле для бібліопсихології полягає, головним чином, у важливості, якої він надає психологічному фактору творення й споживання інформації. Дослідник зосереджує увагу на зв'язках між книгою, суспільною еволюцією і читачем, відкриваючи нові можливості для їхнього аналізу в рамках соціології, психології і підходи обговорень.

Окреме поцінування у "Трактаті про документацію" знайшли "відносини книги з

ма-теріальними засобами, засобами їхнього відтворення і примноження" (бібліологічна технологія), а також місце і роль книги у навчальному процесі (бібліологічна педагогіка). Якщо перша з пропонованих галузей знань торкалася питань творення книги, то друга – її функціонування як соціального феномену. Відмовляючись розглядати всі можливі ракурси бібліологічних педагогіки й технології, учений твердить про їхню перспективність і необхідність не лише для науки про документ, але й продукованих нею знань у результаті потужних міждисциплінарних проникнень.

Таким чином, проголошувана дослідником бібліологія виглядала результатом взаємодії суміжних, споріднених і загальних філософських наук. Комплексний підхід у визначенні форми і змісту декларованої наукової дисципліни довів також широту розуміння її фундаментальних понять – документа і книги.

Спеціальний розділ монографії присвячено розгляду ознак, властивостей, функцій, загальної характеристики (форми і змісту) носіїв інформації. Підсумкове модерне уявлення П.Отле про документ сфокусовано на позбавленні його значеннєвих меж. Це – еволюційний результат не лише розвитку науки, але й суспільства. Документом проголошувалася вся об'єктивна реальність на тій підставі, що будь-який існуючий об'єкт зберігає і переносить інформацію в просторі і часі, тобто виконує його головну функцію. Утім, варто зробити запобіжні коментарі щодо термінів функція і призначення. При визначенні їхньої семантики дослідники відзначають актуальні й потенційні сторони можливостей послугування об'єкта, у другому випадку – чітко окреслене його застосування. Визнаючи можливість кожного матеріального об'єкта виконувати місію збереження й передачі інформації, вкажімо на далеко не для всякого з них реалізувати це як спеціальне призначення. П.Отле ігнорує відмінність між функційністю і призначенням, тим самим продовжуючи стверджувати незмінність постулатів документаційної науки, що вибудовувалися на найзагальнішому тлумаченні центрального об'єкта вивчення.

Тяжіння бельгійського вченого до природничо-технічних наук виявилося в оригінальному, дещо штучно сконструйованому розпаді книги на структурні одиниці та їхні співвідношення. Складні формули-роз'яснення того, чим є книга, виглядають доволі цікавими. Книга прирівнюється до сукупності матеріальних (носій, поверхня, матеріальна форма (малюнок) і формат), графічних (текст (у т.ч. і фонетичний запис, умовні позначення, наприклад, картографічні знаки), ілюстраційних (зображення, схеми)), лінгвістичних (мова книги), інтелектуальних (дидактика, риторика, літературні жанри, бібліологічні форми) елементів [13, 264]. Дальше дослідження книги П.Отле розгортає, на нашу думку, не стільки в руслі ототожнення книги і документа, а саме – книги як виду документа. Цьому підпорядковані всебічні представлення автором міркувань щодо матеріальної основи, конструкції книги, їхньої історії. Трапляються випадки вживання через кому термінів книга і документ. Проте, детальний аналіз цієї ситуації засвідчує, зрештою, "капітуляцію" автора на користь першого з них. Відтак саме книга – за бажанням чи мимоволі – є об'єктом найбільшої уваги дослідника. Продемонстровані науковцем підходи розкриття змісту поняття книга-документ залишаються популярними і донині не завдяки фетишизації його методики студіювання, а через раціонально виважений підхід представлення дослідницького об'єкта.

Ще одним помітним дискурсом монографії П.Отле стала методика раціональної організації виробництва книги і документа, яку вчений називає бібліотехнією, бібліоекономікою [13, 287]. У цьому світлі автор порушує питання принципів, методів організації документів, провадить аналіз технічних характеристик місць зберігання, зокрема їхнього облаштування, професійної підготовки спеціалістів, задіяних у різних сферах, пов'язаних із життєвим циклом документа, обґрунтовує економічні засади підтримки архівної, бібліотечної, музейної справи. Водночас проблемою найвищого порядку проголошується уніфікація й стандартизація документування, розповсюдження й функ-

ціонування документів, які є найважливішими і відповідають суспільній практиці [13, 296]. В основі зведення до єдиної форми цих процесів пропонувалося покласти такі принципи: єдності, універсальності, раціоналізації, нормалізації, стандартизації, тривалості й неперервності, відкритості (гласності) [13, 293]. Ці методологічні засади, на думку П.Отле, цілком здатні стати основою реалізації завдань бібліотехнії й бібліоекономіки.

Якщо розгляд діяльності П.Отле у контексті теорії і практики бібліотечної справи є органічним навіть при позірному ознайомленні з його працями, то в руслі архівістики, музейної справи чи управління виявляється несподіваним. Між тим, організатор науки і теоретик активно займався вивченням управлінської діяльності установи, з'ясовуючи водночас їхнє місце і роль для документальної комунікації. Знаному досліднику належать оригінальні роздуми щодо організації праці "адміністративного апарату", бібліотеки, архіву, музею тощо. "Документарним (або документальним) організмом" називає автор усі документи, якими оперує установа при виконанні управлінських функцій. Концентрами, що складають цей процес на рівні установи, дослідник вбачає у книзі, інформації, документації. Якщо книгу автор трактує як зафіксований на папері результат дослідження з метою дальшого вивчення, розповсюдження і зберігання, інформацію – як факти, ідеї, теорії, які слугують опорними пунктами для науки і для практичної діяльності, то документацію – як засоби і способи передачі, поширення даних, тобто "всі документи і матеріали", відповідно зміст облаштування праці установи чи її структурного підрозділу полягав у належному забезпеченні всіх процесів, пов'язаних із життєвим циклом документів [12, 160-162, 167].

Особливий акцент зроблено на якісному й усебічному забезпеченні роботи з "документами і матеріалами", що перебувають в установі на зберіганні. Запорукою успішної організації документів в установі П.Отле називає класифікацію документів. Тому критерії класифікації документів (за формою і змістом), підґрунтя утворення їхніх систематизованих зібрань, технології аналітико-синтетичної переробки документної інформації, націлені на адекватне відбиття особливостей документа на кожному етапі його існування – "виникнення, об'єднання з подібними документами, їх накопичення, застосування у роботі і завершуючи розпадом його (тобто, смертю документа) [12, 167]" – основні питання вчення П.Отле про документ.

І все ж, найважливішим інструментом пізнання документації на рівні установи П.Отле вважав її класифікацію. Напрямок руху документів став основним критерієм їхньої диференціації. Завдяки цьому з документального загалу було виокремлено вхідні і вихідні документи. Останні також представляли собою диференційовані утворення. Приміром, вихідна управлінська документація передбачала наявність таких підвидів: 1) документи, що віддзеркалюють офіційні відносини між установами; 2) документи внутрішнього обігу; 3) документи контрольного характеру, призначені для управлінських установ вищого порядку; 4) документи для об'єктивного вивчення, що стосуються осіб, установ і практичних заходів, побутування яких зумовлено потребами управлінської сфери [12, 180]. Продовженням організування документообігу і важливою супровідною частиною, як і для бібліотечних установ, мав слугувати довідковий апарат, зокрема загальний адміністративний каталог. Відтак передбачалися збирання і фіксація всіх необхідних, тематично укладених даних про діяльність установи, вилучені із документів. Структурно каталог мав об'єднати: а) інформацію про діяльність установи; б) урядові розпорядження, інструкції [12, 181].

Безперечно, можна піддати критиці запропоновану класифікацію управлінської документації, зауважуючи на недосконалість її термінологічного означення, форми, вибудованій при порушеннях принципів системності і комплексності, так само, як і форму загального адміністративного каталогу. Втім, варто позитивно поцінувати випадок конструктивних пропозицій упорядкування документальної комунікації у сфері управління, а також диференціації документації на рівні

установи. Прагнення синхронно уніфікувати документування й документообіг в архівній, бібліотечній, музейній, управлінській практиці, уподібнити їх на рівні форми і змісту ще раз доводять наполегливість П. Отле у бажанні універсалізувати документально-комунікаційні технології у глобальному масштабі, упорядкувати національні інформаційні ресурси, а за тим – подолати їхню локальність.

Таким чином, авторське представлення теорії на виклик практики різних галузей (архівної, бібліотечної, музейної, управлінської і т. ін.) містило "нове бачення й обговорення аспектів світу знань, книг і бібліотек, а також тієї соціальної інфраструктури, частиною якої вони були", і стало "новим дискурсивним утворенням, для якого зручно використати термін документація [14, 17-18]". Коментуючи термін документація у вживанні П. Отле, дослідники відмічають, що він знаходив ширше трактування, аніж те, що історично визначалося сферою його народження і первинного побутування – спеціального бібліотекознавства і середовища циркуляції наукової і технічної інформації [14, 19].

Оцінюючи внесок П.Отле у розвиток науки про документ, варто стримано погодитися з Ю.М.Столяровим у тому, що йому належить прогностика значної кількості ідей, реалізованих упродовж ХХ ст., а до деяких людству ще належить дійти [13, 309]. Розвиток західноєвропейської науки про документ у ХХ ст. нерозривно пов'язаний із організаційними, теоретичними проектами й ідеями П.Отле. Визнаючи найбільшу значущість його праць для документаційної науки, інформатики, погодьмося з їхньою впливовістю і на вітчизняну науку. Д.А.Балика, М.М.Куфаєв, М.К.Рубакін, М.В.Русинов, Л.Б.Хавкіна та багато інших науковців стали активними дослідниками документаційної науки у виконанні бельгійського вченого, тим самим сприяючи укоріненню її стрижневих ідей у межах бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства [1-4; 6; 9; 15; 19 та ін.]. Позитивно були сприйняті його ідеї й у галузі т.зв. "адміністрування". Приміром, один із найавторитетніших практиків діловодства Союзу РСР 1920-х рр. – В.Мейльман, відгукуючись у вигляді рецензії на появу російськомовного перекладу праці П.Отле "Руководство к администрированию" ("Керування до адміністрування", 1924) лаконічно зауважив, що така книга варта більшої уваги [10, 355-357]. Таким чином, сучасне обговорення документології, її життєздатності має відбуватися з посиланнями не лише на праці П.Отле, але й на теоретичні та методологічні ідеї, адаптовані вітчизняними науковцями у І пол. ХХ ст., котрі затребувала наука в останньому його десятилітті.

Коментуючи еволюцію документації у ІІ пол. ХХ ст., відмовимося від солідарності з тими колегами, хто вважає, що тоді вона припинила існування, залишивши по собі "решт-ки", модифіковані у вигляді окремих відгалужень науки про документ. На нашу думку, наступним етапом існування стали її різновидові трансформації, спричинені потужним впливом інформаційних наук – документалістики, інформатики, інформології, інформатології, інформацієзнавства, інформацієлогії тощо.

Наразі спостерігаємо актуалізацію багатьох ідей П.Отле вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Успішне постмодерністське конституювання диференційованих галузевих знань про документ прямо й опосередковано продукує пошуки "універсалістської" науки про документ. Зацікавленість явищами узагальнення накопичених знань і їхнього модерного теоретико-методологічного й науково-методичного осмислення виводять науковців на роздуми вченого про документологію. Парадоксально, що водночас Отлеві ідеї про документологію, сформульовані майже сто років тому, беззастережно розгортаються як перспективні у новітніх умовах розвитку науки. Не заперечуючи можливості подібного, дозволимо зауважити про необхідність їхньої ревізії. Міркування на поч. ХХІ ст. найбільших корифеїв наук документально-комунікаційного циклу про документологію є продуктом сучасності, які визначають її зміст у таких дискурсах, як: гуманітаристика, міждисциплінарність, універсалізм (глобалізм), інформатизація, що специфічно наповнюють наукові знання про документ. Тому й

постає документологія у різних тлумаченнях: як єдність "бібліотекознавства, бібліографії, архівної справи, діловодства, інформаційної діяльності, музейної справи і т.д. [17, 73]", (Ю.М. Столяров) наука, що "повинна вивчати документаційну (у широкому розумінні) діяльність [20, 19]" (Г.М.Швецова-Водка), "синтезує загальні знання про книгу і документ, у сучасному розумінні – про опубліковані і неопубліковані документи [7, 126-130]" (Н.М. Кушнаренко) та ін. Наведені цитати зі студій сучасних документознавців, при їхньому посиланні на одну і ту ж, згадану вище працю П.Отле, яскраво ілюструють розмаїття інтерпретацій, оцінок, неоднакові підходи до визначення об'єкта, предмета, дослідницьких мети і завдань документології, співвідносне, але відмінне розуміння масштабів поля функціонування. Неоднозначність сприйняття документології при апелюванні до здобутків її творця свідчить також про різні орієнтири науковців залежно від сфери наукових інтересів, уподобань, розуміння понятійних зв'язків між наукою і практичною діяльністю.

Зазначена термінологічна різниця тлумачень документології відображає сьогочасні дослідницькі інтенції вчених, які прагнуть відтворити переломлення змісту модерного загального документознавства в когнітивних процесах і надати йому певного сенсу. Утім, більшість із них дотримується засадної думки про синтезоване, інтегроване, міждисциплінарне походження документології, покликаної узагальнити знання про документ. Дискусія про значущість наукових ідей П.Отле для розвитку науки про документ залишається актуальною. Утім, лише примирення двох протилежних точок зору – про пересічність і незаперечність значення дозволить створити простір успішного й об'єктивного, зваженого підходу щодо виявлення міри їхньої надчасовості та перспективності.

Використана література

1. [Б.а.]. Последнее выступление Поля Отле // Советская библиография. – 1940. – № 1. – С. 245-246.
2. Балыка Д.А. К вопросу об эволюции буржуазной библиографической мысли / Д.А.Балыка // Советская библиография. – 1934. – № 2. – С. 97-99.
3. Владиславцев И.В. К истории международных книжных начинаний послевоенной эпохи / И.В.Владиславцев // Советская библиография. – 1935. – № 3. – С. 216-218.
4. Калишевский А.И. Рецензия на кн. "Руководство для общественных библиотек" / А.И. Калишевский // Книгоноша. – 1924. – № 18. – С. 3-4.
5. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи : монографія / С.Г. Кулешов. – К.: ДАКККіМ, 2000. – 162 с.
6. Куфаев М.Н. Иностранная библиография / М.Н.Куфаев. – М., 1934. – 248 с.
7. Кушнаренко Н.М. Новий етап інституалізації науки про документ / Н.М.Кушнаренко // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 126-130.
8. Кушнаренко Н.Н. Документоведение : учебник / Н.М.Кушнаренко. – К.: Знання, 2003. – 464 с.
9. Малеин И.И. Исторический очерк развития библиографии и современное её состояние на Западе и в СССР / И.И.Малеин // Библиографическое дело. – М., Л., 1927. – С. 5-35.
10. Мейльман В. [Рецензія]. Поль Отле. Руководство к администрированию / В.Мейльман; пер. с франц. Москва, 1924. Стр. 85. Ц. 80 к. // Вопросы организации и управления. – 1925. – № 1. – С. 355-357.
11. Отле П. Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики [Предисловие составителя] / Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. Р.С. Гиляревского и др.; предисл., сост., коммент. Р.С. Гиляревского. – М.: ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. – С. 8-16.
12. Отле П. Организация умственного труда / П.Отле; Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. Р.С. Гиляревского и др.; предисл., сост., коммент. Р.С.Гиляревского // Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. – М.: ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. – С. 158-186.
13. Отле П. Трактат о документации / П.Отле; Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. Р.С.Гиляревского и др.; предисл., сост., коммент. Р.С.Гиляревского // Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. – М.: ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. – С. 187-309.
14. Рейворд Бойд У. Поль Отле – пионер информатики / У.Рейворд Бойд; Рос. гос. б-ка; пер. с англ. и фр. Р.С. Гиляревского и др.; предисл., сост., коммент. Р.С. Гиляревского // Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. – М.: ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. – С. 17-46.

15. Русинов Н.В. Обращение Международного библиографического института к русским учёным и специалистам / Н.В. Русинов // Печать и революция. – 1923. – № 1. – С. 266-267.

16. Его же. Рецензия на "Трактат о Документации" / Н.В. Русинов // Советская библиография. – 1935. – № 4. – С. 216-218.

17. Столяров Ю.Н. Параллельные миры документоведения / Ю.Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 6. – С. 72-75.

18. Універсальна десяткова класифікація (УДК): У двох кн. Кн. 1. Таблиці / пер. з англ.: голов. ред. М. І. Сенченко; UDC Consortium. – К.: Кн. палата України, 2000. – 932 с.

19. Хавкина Л.Б. Библиографическая работа последних лет в Западной Европе / Л.Б.Хавкина // Библиографическое дело. – М., Л., 1927. – С. 53-61.

20. Швецова-Водка Г.Н. Определение документа в документационно-информационной науке: Препринт / Г.Н.Швецова-Водка / БАН СССР. – Л., 1991. – 44 с.

УДК 736.3 : 930.22 (477)

НЕОСФРАГІСТИЧНІ ЗНАННЯ В ДОКУМЕНТОЗНАВСТВІ (сучасні вимоги до виготовлення та застосування печаток для документів)

О.М. Загорецька

У статті розглядаються знання зі сфрагістики у складі документознавства. Надано визначення понять "печатка" і "штамп". Проаналізовано види сучасних печаток і штампів, їхні зовнішні характеристики. На підставі опрацьованої вітчизняної нормативно-правової бази обумовлено порядок видачі дозволів на виготовлення печаток і штампів, вимоги до розташування відбитків печаток і штампів на документах, облік, зберігання та знищення печаток і штампів.

Ключові слова: документознавство, сфрагістика, печатка, штамп, відбиток печатки

The article is devoted to the definition of the terms “seal” and “stamp”. Kinds of modern seals and stamps, their characteristics are analyses. The author describes the order of delivery of permition for making of seals and stamps, requirement for the placing of seals and stamps impressionsd, accounting, keeping and destryction of seals and stamps.

Історія, теорія і практика діловодства як сукупність знань пов'язані з багатьма науковими дисциплінами, зокрема спеціальними історичними, наприклад з історичним джерелознавством, дипломатикою, палеографією, сфрагістикою тощо [1]. Ці зв'язки відображає і документознавство як наука, результати дослідження в якій переважно впроваджуються у діловодстві, а еволюція документів і способи їхнього створення та організації роботи з ними в документознавстві розглядаються на прикладі історичних етапів розвитку цієї сфери практичної діяльності.

Утім, за радянських часів розмежування проблематики спеціальних історичних дисциплін та документознавства можна наочно ілюструвати словами відомого російського дипломатика С.М. Каштанова щодо відмінностей документознавства та дипломатики: "Предмет документоведения (порівняно з дипломатикою – О.З.) иной. В нём преобладает изучение документа не как исторического источника, а как формы, которая может быть использована для улучшения и стандартизации современного документопроизводства. Если дипломатика целиком обращена к истории, то документоведение в значительной мере занято проектированием будущего. Его главная цель – создавать оптимальные рекомендации по документированию управления… [2]". І традиційно найнижчою хронологічною межею історичних документознавчих досліджень переважно були різні періоди XVIII ст., що обґрунтовувалося початком створення сучасних форм службових документів [3]. Відомий сучасний український документознавець С.Г.Кулешов вважає, що значна частина знань, присвячених історії документа,

© Загорецька О.М.